

ДЕМ'ЯНОВ В. В.аспірант кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
(Класичний приватний університет)

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.62>**ЩОДО КРИМІНОЛОГІЧНИХ ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЯМ
ПРАВИЛ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ**

Статтю присвячено аналізу кримінологічних заходів запобігання порушенням правил екологічної безпеки під час воєнного стану. Актуальність та проблемність теми, що висвітлюється у нашій статті, обумовлюється важливістю дослідження напрямів мінімізації екологічних ризиків та підвищення рівня екологічної безпеки в країні.

Проаналізовано стан та перспективи екологічної ситуації в країні, у зв'язку з екологічною злочинністю, та заходи запобігання злочинам проти довкілля та його компонентів. Особливості детермінантів злочинів, які посягають на певний стан природного об'єкта і системи соціальних норм, найважливішої цінності, що гарантується державою громадянам для їх нормального існування.

Досліджено низку стратегій екологічної політики та стан їх виконання. Нами тут розглянути різні позиції щодо змістовного та за суттю наповнення поняття забезпечення запобігання екологічної злочинності.

Запропоноване впровадження модернізації приладово-технічного оснащення державної системи екологічного моніторингу; автоматизація збору, аналізу і зберігання інформації та оперативного надання її природоохоронним органам; упровадження в запобіжній діяльності апаратно-програмних комплексів з використанням можливостей геоінформаційної системи (ГІС-сучасна комп'ютерна технологія), геостационарних супутникових систем, безпілотних апаратів, що дозволить поєднати модельне зображення території (електронне відображення карт, схем, космо-, аерозображень земної поверхні) з інформацією табличного типу (різноманітні статистичні дані, списки, економічні показники) тощо.

Зазначено, що перспективним нам вбачається також проведення кримінологічної експертизи чинної нормативно-правової бази щодо регулювання відносин у сфері екології. А метою такої діяльності є виявлення, усунення або мінімізація впливу цих нормативно-правових положень, що детермінують або можуть детермінувати злочинність, блокують або можуть блокувати дію антикримінальних заходів (засобів), які вживаються суспільством і державою тощо.

Підсумовуючи, ми зазначили, що сьогодні відсутня комплексна програма запобігання злочинності. Задля активізації діяльності відповідних державних органів щодо законодавчого, інформаційного та технічного забезпечення інтеграції екологічної складової в галузеві політики в державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, ми пропонуємо впровадити автоматизовану систему кримінологічної інформації щодо екологічної безпеки країни на базі ресурсів Кабінету міністрів України, з відповідними сегментами (в Міністерстві з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Міністерстві охорони здоров'я, Міністерстві агропромислового комплексу, Державному комітеті лісового господарства, Державному комітеті по водному господарству, Міністерстві охорони навколиш-

нього природного середовища, Державному комітеті по гідрометеорології, Державному агентстві земельних ресурсів, Державному комітеті у справах будівництва, архітектури та житлової політики за погодженням з Міністерством охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки).

Ключові слова: екологічна безпека, екологічні заходи, воєнний стан, запобігання екологічній злочинності, кримінологічні заходи, протидія злочинності.

Demianov V. V. Regarding criminological measures to prevent violations of environmental safety rules during martial law

The article is devoted to the analysis of criminological measures to prevent violations of environmental safety rules during martial law. The relevance and problematic nature of the topic covered in our article is determined by the importance of research into the minimization of environmental risks and increasing the level of environmental safety in the country.

The state and prospects of the ecological situation in the country, in connection with environmental crime, and measures to prevent crimes against the environment and its components are analyzed. Features of the determinants of crimes that encroach on a certain state of a natural object and a system of social norms, the most important value guaranteed by the state to citizens for their normal existence.

A number of environmental policy strategies and the state of their implementation have been studied. Here we will consider different positions regarding the meaningful and essentially filling of the notion of ensuring the prevention of environmental crime.

The proposed implementation of the modernization of the instrumentation and technical equipment of the state environmental monitoring system; automation of information collection, analysis and storage and prompt provision of it to nature protection authorities; implementation of hardware and software complexes in preventive activities using the capabilities of the geo-information system (GIS – modern computer technology), geostationary satellite systems, unmanned aerial vehicles, which will allow combining a model image of the territory (electronic display of maps, diagrams, space and aerial images of the earth's surface) with tabular information (various statistical data, lists, economic indicators), etc.

It is noted that we also consider it promising to carry out a criminological examination of the current legal framework regarding the regulation of relations in the field of ecology. And the purpose of such activity is to identify, eliminate or minimize the impact of these legal provisions that determine or may determine crime, block or may block the effect of anti-criminal measures (measures) used by society and the state, etc.

In conclusion, we noted that today there is no comprehensive crime prevention program. In order to activate the activities of the relevant state bodies regarding the legislative, information and technical support for the integration of the environmental component into the sectoral policies in the state supervision (control) in the field of environmental protection, we propose to implement an automated system of criminological information on the ecological security of the country based on the resources of the Cabinet of Ministers of Ukraine. with relevant segments (in the Ministry of Emergency Situations and Population Protection from the Chernobyl Disaster, the Ministry of Health, the Ministry of Agro-Industrial Complex, the State Forestry Committee, the State Water Management Committee, the Ministry of Environmental Protection, the State Committee for hydrometeorology, the State Agency of Land Resources, the State Committee for Construction, Architecture and Housing Policy in agreement with the Ministry of Environmental Protection and Nuclear Safety).

Key words: ecological safety, environmental measures, martial law prevention of environmental crime, criminological measures, countering crime.

Постановка проблеми. На сьогодні природне середовище продовжує й надалі зазнавати великого антропогенного навантаження, масштаби якого, ми ще довго будемо встановлювати після завершення військових дій на нашій території. Ще до виникнення надзвичайних обставин та введення воєнного часу, Україна мала найвищі в Європі екологічні показники забрудненості. А регіони з кризовою екологічною ситуацією якраз промислові і мають найвищу щільність населення. Тому, спробуємо докладно розглянути проблеми кримінологічних заходів запобігання порушенням правил екологічної безпеки під час воєнного стану задля запобігання цієї злочинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми розглядали багато вчених та науковців з різних галузей науки, зокрема, Алфьоров М. А., Андрейцев Ю. І., Бандажевський Ю. І., Барановський В. А., Білявський Г. О., Бойко М. Ф., Бондар О. І., Вишневецький О. С., Гродзинський Д. М., Гуцал В. О., Данилишин Б. М., Денищик О. Ю., Дмитрук О. Ю., Дорогунцов С. І., Драпівковський О. І., Єгорова Т. М., Ісаєв С. Д., Карамушка В. І., Карпюк О. Т., Кобак Т. І., Ковальчук О. З., Ляшенко В. І., Левіна Г. М., Матус С. А., Мислива Т. М., М'ягченко О. П., Назарова О. В., Ободовський О. Г., Олійник Я. Б., Палієнко Е. Т., Підкамінний І. М., Притула А. М., Приходько М. М., Радченко В. Г., Романчук С. П., Руденко Л. Г., Рудько Г. І., Сасов О. П., Сергеев Т. Л., Сердюк А. М., Сілецький Ю. А., Скворцова О. В., Стецюк В. В., Стусь В. П., Тацій В. Я., Тихий В. П., Трембицький В. А., Хільчевський В. К., Чорний С. Г., Чумаченко М. Г., Шевченко В. Г., Шемшученко Ю. С., Шищенко П. Г., Щур Ю. В., Юрченко А. А. та інші. Однак складність і багатоаспектність зазначеної проблеми потребують подальшого розгляду комплексу аспектів спеціально-кримінологічних заходів запобігання порушенням правил екологічної безпеки, особливо в умовах дії воєнного стану. Отже, актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю узагальнення положень щодо спеціально-кримінологічних заходів запобігання порушенням правил екологічної безпеки та розробки та впровадження *Автоматизованої системи кримінологічної інформації щодо екологічної безпеки країни*.

Метою статті є дослідження кримінологічних заходів запобігання порушенням правил екологічної безпеки України під час воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Можна з впевненістю стверджувати, що реалізація заходів запобігання порушенням правил екологічної безпеки здатна подолати коріння та головні детермінанти екологічної злочинності, тобто сприятиме мінімізації кримінальних проявів у сфері навколишнього природного середовища.

Запобігання екологічним злочинам визначають як сукупність заходів економічного, політичного, організаційного, соціально-культурного, виховного, правового характеру, що здійснюються державними органами, громадськими організаціями, суспільними об'єднаннями та окремими громадянами, не байдужими до стану довкілля в країні та світі. Також зауважимо, що така діяльність спрямована на скорочення масштабів, зниження ступеня тяжкості порушень екологізованих норм кримінального законодавства, зменшення негативних впливів на навколишнє середовище, здоров'я людей в цілому.

У науковій літературі кримінологічна стратегія у цьому напрямку визначається як правовий феномен, що характеризується такими ознаками: вона становить систему теоретичних положень, це сукупність політико-правових ідей, розрахованих на довгострокову перспективу; вона визначає загальну орієнтацію діяльності щодо протидії злочинності, фундаментальні цілі й довгострокові завдання, основні напрями цієї діяльності; а також виходить із вимог системи об'єктивних законів в галузі протидії злочинності [17, с. 137].

Теорія запобігання злочинності визначає рівні, масштаби, різновиди цієї діяльності, у тому числі залежно від її цільового призначення, а також об'єктів, суб'єктів та засобів здійснення, теоретичні засади науково-методичного та організаційно-інформаційного забезпечення. Деякі з названих характеристик є одночасно підставами видового поділу запобіжної діяльності та охоплюваних її різновидами запобіжних заходів [11, с. 358-359]. Окрема складова системи запобігання екологічній злочинності представлена заходами, спрямованість яких визначена специфікою окремих різновидів екологічних злочинів, критері-

ями розподілу та виокремлення яких виступають характер і спрямованість посягання, вид локального природного об'єкта, на який спрямовано посягання, межі поширеності тощо. Зважаючи на предмет нашого дослідження, основна увага приділяється визначенню чинників (погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей). Таким чином, відповідна запобіжна діяльність загального характеру має здійснюватися як на загальносуспільному рівні, у загальнодержавному масштабах так і при застосуванні кримінологічних запобіжних заходів на регіональному рівні (в нашому випадку, що стосується промислового регіону).

Так, О. М. Костенко, наприклад, пропонує протидію злочинності здійснювати за формулою: «формування у людей соціальної культури плюс репресія за вчинені злочини». Ця формула є основою для так званої культурно-репресивної концепції протидії злочинності, що розробляється за допомогою принципу соціального натуралізму у кримінології. Відповідно до цієї концепції соціальний прогрес забезпечується тоді, коли у суспільстві розвивається соціальна (антикриміногенна) культура, що є основою кримінологічної безпеки як складової національної безпеки [16, с. 206]. Взагалі, успішність подолання глобальної екологічної кризи взагалі та протидії екологічній злочинності зокрема залежить не тільки від об'єктивних чинників соціально-економічного характеру, але, більшою мірою, від культури, світосприйняття, моральних характеристик, ставлення до природи та інших людей. Згідно з його доктриною, злочин – це прояв соціопатії (комплексу сваволі та ілюзій) особи [16, с. 200]. Отже, без змін ціннісних орієнтацій у сфері екології та відповідної світоглядної позиції сучасної особистості марно сподіватись на дієвість запобіжних заходів. Значущість ціннісно-світоглядної компоненти державних стратегій ілюструє й ієрархія цілей Стратегії державної екологічної політики, де першою ціллю визначено підвищення рівня суспільної екологічної свідомості [3]. З огляду на це, такі заходи повинні бути спрямовані на створення в суспільстві негативного, нетерпимого ставлення до екологічних посягань шляхом формування у людей високого рівня екологічної культури в цілому.

Якщо аналізувати, як сприймали цю проблему ще досить нещодавно, то наприклад Г. С. Поліщуку своїх тезах зазначав, що відношення деяких працівників міліції, прокуратури та суду до справи охорони навколишнього середовища як до другорядної, поширені випадки необґрунтованої відмови в порушенні кримінальних справ за посягання на довкілля або припинення вже порушених справ за мотивами малозначності скоєних діянь, виявляє нерозуміння окремих правоохоронців важливості боротьби з небезпечними посяганнями на об'єкти природи та, безперечно, суттєво знижує ефективність правозастосовної та запобіжної діяльності у сфері екології [20, с. 50]. Одним з запобіжних заходів можна назвати діяльність громадських інспекторів з охорони довкілля (ст. 36 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»). Проте, щодо його ефективності, на практиці складається ще більше сумнівів [2].

Відповідно до положень Стратегії екологічної політики та стану її виконання [3] актуальними стратегічними завданнями в цій сфері залишаються: підвищення ступеня залученості громадськості до вирішення питань у сфері охорони довкілля та збалансованого природокористування; покращення інформаційного забезпечення та доступу населення до інформації з екологічних питань; налагодження стабільного двостороннього зв'язку та співпраці з громадськими екологічними організаціями й активними громадянами; забезпечення постійної інформованості населення з питань розв'язання місцевих і загальнодержавних екологічних проблем і процесу переходу до збалансованого розвитку з активним залученням засобів масової інформації; забезпечення прийняття рішень стосовно використання природних ресурсів, реалізації інвестиційних проектів, що впливають на якість життя людей, лише у прозорий спосіб із залученням зацікавлених осіб.

Інформаційне забезпечення у сфері охорони довкілля в науковій літературі розглядається крізь призму підходів інтеграції та розподілу [23]. Це інформаційне забезпечення у сфері охорони навколишнього природного середовища (збирання, оброблення, оцінювання інформації про стан довкілля, наявність, розповсюдженість, якість природних ресурсів (системи

моніторингу, кадастрів, обліку природних ресурсів), визначення екологічної місткості та репродуктивної спроможності довкілля, прогнозування змін його стану [22, с. 586]). Що розглядається як суб'єктивне право особи – право на одержання екологічної інформації з її тричленною структурою та об'єктивне право – сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини з приводу інформаційного забезпечення, як функцію державних органів, напрям державної політики та сферу міжнародної співпраці, як юридичний обов'язок підприємств, установ, організацій будь-яких форм власності та вся сукупність перелічених елементів диференційованого підходу. Забезпечення функціонування загальнодержавної інформаційно-аналітичної системи моніторингу довкілля регламентується Положенням про державну систему моніторингу довкілля, затвердженим постановою КМУ від 30.03.1998 № 391, що визначає його як відкриту інформаційну систему, пріоритетами функціонування якої є захист життєво важливих екологічних інтересів людини і суспільства; збереження природних екосистем; відвернення кризових змін екологічного стану довкілля і запобігання надзвичайним екологічним ситуаціям [5]. Проте, за оцінками експертів, стан державної системи моніторингу довкілля не відповідає завданням, що поставлені перед нею, і сучасним вимогам. Основними причинами проблем функціонування державної системи моніторингу довкілля є недосконала нормативно-правова база, низький рівень координації діяльності суб'єктів екологічного моніторингу, недостатні обсяги фінансування, у тому числі з позабюджетних джерел, застаріла приладо-технічна база суб'єктів екологічного моніторингу тощо [21]. Отже, система екологічного моніторингу потребує суттєвого вдосконалення на усіх рівнях функціонування.

Як відомо, об'єктом запобіжної діяльності є не сама злочинність, а її детермінанти. І крім отримання даних про стан довкілля та його окремі елементи метою інформаційно-аналітичного забезпечення запобігання екологічній злочинності має бути надання суб'єктам запобіжної діяльності повної, об'єктивної та актуальної інформації щодо відповідних криміногенних чинників. Таку інформацію повинно бути представлено у вигляді періодично оновлюваних показників, що в кількісній формі повинні відображати стан і тенденції явищ і процесів, що зумовлюють прояви екологічної злочинності. Саме з цією метою повинно бути створено відповідна *Автоматизована система кримінологічної інформації щодо екологічної безпеки країни* [10, с. 43; 12, с. 121]. Очевидно, що створення такої системи пов'язане з численними проблемами, основною з яких є складність формалізації зумовлюючих чинників, а також низка питань організаційного та ресурсного характеру. Водночас зазначений підхід надасть можливість комплексного та ґрунтовного вивчення екологічної злочинності як соціального феномену й системного запобігання екологічній злочинності. З одного боку. Та дієвий комплекс запобігання порушенням правил екологічної безпеки в Україні, з іншого боку.

Також, перспективним вбачається застосування в запобіжній діяльності сучасних технологій. Так, Н. Г. Іванова наводить приклади успішності методів застосування космічних даних дистанційного зондування Землі, за допомогою яких можливо виявити лісову пожежу та прогнозувати її наслідки [13, с. 159]. О. В. Мельник пропонує використовувати геоінформаційні системи для збирання, збереження, аналізу й відображення інформації про забруднення довкілля з можливістю зіставлення модельного зображення території з даними табличного типу, та встановлення кореляційної залежності між різними типами кримінологічно значущої інформації [18, с. 160].

Наразі, спостерігається потреба у модернізації приладо-технічного оснащення державної системи екологічного моніторингу; автоматизація збору, аналізу і зберігання інформації та оперативного надання її природоохоронним органам; упровадження в запобіжній діяльності апаратно-програмних комплексів з використання можливостей геоінформаційної системи (ГІС-сучасна комп'ютерна технологія), геостационарних супутникових систем, безпілотних апаратів, що дозволить поєднати модельне зображення території (електронне відображення карт, схем, космо-, аерозображень земної поверхні) з інформацією табличного типу (різноманітні статистичні дані, списки, економічні показники) тощо.

Формування чинників культурно-психологічного характеру зумовлюється зокрема комплексом об'єктивних економічних відносин у країні. Такий вплив має й зворотний

зв'язок. У свідомості осіб, які характеризуються дефектністю екологічного світогляду та сформованістю корисливо-паразитичної мотивації за рахунок природи, формується стійка психологічна установка через вчинення посягань екологічного характеру використати економічні відносини у власних корисливих цілях. Водночас це створює можливість для успішного запобігання корисливим екологічним посяганням заходами економічного характеру. Відповідно до економічного підходу Г. Беккера [24, с. 170], який поширив сферу мікроекономічного аналізу на низку аспектів людської поведінки (у тому числі делінквентної), злочин буде вчинений, якщо він вигідний злочинцеві. Зазначений підхід ґрунтується на тому, що злочинці – не психопатичні особи й не жертви соціального впливу, а раціональні люди, поведінку яких можна передбачити в разі застосування до них певних обмежень, зважаючи на можливості, які вони мають. Тож вибір ними кримінальної поведінки належить сприймати як інвестиційне рішення в умовах ризику та невизначеності [15, с. 149].

Подібні твердження містять й праці Д. Норта – одного з представників неоінституціоналізму, наукового напрямку, що розвивався на межі економічної теорії та інших суспільних наук – філософії, соціології, політології, кримінології тощо [25, с. 98].

Головна мета, таким чином, в застосуванні економічних заходів запобігання повинно стати зростання ризикованості злочинної діяльності в сфері екології і створення ситуацій, при яких – вчинення подібних посягань стане для кінцевих вигодоотримувачів економічно не вигідними. Зокрема, в галузі екологічної безпеки зазначена ситуація повинна стимулювати природокористувачів і забруднювачів доквітлювати до зменшення шкідливого впливу на нього та раціонального використання природних ресурсів.

Важливим завданням нормативно-правового забезпечення вважається надання концептуальним положенням щодо системи запобігання екологічній злочинності нормативного характеру. До таких передусім варто віднести прийняття документів державного стратегічного планування у сфері екології – Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року та Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року [6; 8].

Перспективним вбачається також проведення кримінологічної експертизи чинної нормативно-правової бази щодо регулювання відносин у сфері екології. Метою такої діяльності є виявлення, усунення або мінімізація впливу цих нормативно-правових положень, що детермінують або можуть детермінувати злочинність, блокують або можуть блокувати дію антикримінальних заходів (засобів), які вживаються суспільством і державою [19, с. 16].

Запобіжні ж заходи організаційно-управлінського характеру насамперед покликані створити належні умови для реформування системи державного адміністрування та передбачені, зокрема, такими документами стратегічного планування як Стратегія реформування державного управління на 2022-2025 роки [9], Концепція реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища [4; 7] та Антикорупційна стратегія [1].

Ключовими складовими організаційно-управлінського забезпечення ефективності запобіжної діяльності є підготовка, ухвалення та реалізація програмних документів у сфері запобігання злочинності як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях (наприклад, промислового регіону). До відповідних завдань у кримінологічній літературі віднесено такі: упорядкування процесів підготовки, прийняття й реалізації управлінських рішень у вказаній сфері; підвищення ефективності всіх видів кримінологічної діяльності; підвищення ефективності координації діяльності у сфері запобігання злочинності; забезпечення регіонального моніторингу злочинності, її факторів і наслідків, а також ефективності запобігання їй; оптимізація витрат на правоохоронну діяльність на регіональному рівні; раціоналізація управління системою на підставі прийняття своєчасних рішень; забезпечення підвищення кваліфікації співробітників правоохоронних і контролюючих органів; удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності щодо запобігання злочинності; стимулювання активності суб'єктів громадянського суспільства тощо [14, с. 12].

Висновки та пропозиції. Підсумовуючи, зазначимо, що сьогодні відсутня комплексна програма запобігання злочинності. Задля активізації діяльності відповідних державних органів щодо законодавчого, інформаційного та технічного забезпечення інтеграції екологічної складової в галузеві політики в державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, ми пропонуємо впровадити *Автоматизовану систему кримінологічної інформації щодо екологічної безпеки країни* на базі ресурсів Кабінету міністрів України, з відповідними сегментами (в Міністерстві з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Міністерстві охорони здоров'я, Міністерстві агропромислового комплексу, Державному комітеті лісового господарства, Державному комітеті по водному господарству, Міністерстві охорони навколишнього природного середовища, Державному комітеті по гідрометеорології, Державному агентстві земельних ресурсів, Державному комітеті у справах будівництва, архітектури та житлової політики за погодженням з Міністерством охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки).

Список використаних джерел:

1. Антикорупційна стратегія на 2021-2025 роки. Національне агентство з питань запобігання корупції. Київ. 2022. 55 с. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsijna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf>
2. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
3. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року затверджені Законом України Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
4. Повідомлення про оприлюднення проекту розпорядження Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Концепції реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища» від 22 вересня 2023 року. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України.* URL : <https://mepr.gov.ua/povidomlennya-pro-oprylyudnennya-proyektu-rozporyadzhennya-kabinetu-ministriv-ukrayiny-pro-vnesennya-zmin-do-kontseptsiyi-reformuvannya-systemy-derzhavnogo-naglyadu-kontrolyu-u-sferi-ohorony-navkolylsh/>
5. Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля: постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.1998 року № 391. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391-98-%D0%BF#Text>
6. Розпорядження Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року від 21 квітня 2021 р. № 443-р. *Урядовий портал. Єдиний веб-портал виконавчої влади України.* URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnogo-planu-dij-z-ohoroni-navkolishnogo-prirodnogo-seredovishcha-na-period-do-2025-roku-i210421-443>
7. Розпорядження Про схвалення Концепції реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища від 31 травня 2017 р. № 616-р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616-2017-%D1%80#Text>
8. Розпорядження Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року від 20 жовтня 2021 р. № 1363-р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#Text>
9. Стратегія реформування державного управління на 2022-2025 роки схвалена Розпорядженням Деякі питання реформування державного управління України від 21 липня 2021 р. № 831-р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text>

10. Закалюк А. П., Женунтій В. І., Кулик О. Г., Бова А. А. Система інформації про причини й умови наркозлочинності в Україні: основні результати виконання наукового проекту. Питання боротьби зі злочинністю. Харків, 2004. Вип. 9. С. 41-59.
11. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
12. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. Кн. 3: Практична кримінологія. 320 с.
13. Іванова Н. Г. Запобігання злочинним посяганням на рослинний світ (за матеріалами Донецького регіону України): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 239 с.
14. Ключев М. М. Кримінологічні засади програмування запобігання злочинності: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. Київ, 2008. 20 с.
15. Костенко О. М., Бусол О. Ю. Концепція протидії корупційній злочинності в Україні потребує нових підходів: основні тези. Публічне право. 2016. № 2. С. 143-151.
16. Костенко О. М. Модернізація доктрини сучасної кримінології у парадигмі соціального натуралізму. Вісник Асоціації кримінального права України. 2014. № 1 (2). С. 190-208.
17. Литвинов О. М. Кримінологічна стратегія як компонент стратегії національної безпеки України. Право і безпека. 2010. № 3 (35). С. 137-141.
18. Мельник О. В., Поліщук Г. С., Левченко Ю. О. Запобігання злочинам щодо забруднення довкілля в Україні: монографія. Київ: ТОВ «НВП» Інтерсервіс, 2014. 178 с.
19. Орлов Ю. В. Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проектів: науково-методичне забезпечення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 21 с.
20. Поліщук Г. С. Екологічна освіта та виховання у підготовці майбутніх правоохоронців як заходи із запобігання злочинам проти довкілля. Підготовка спеціалістів-юристів для ОВС: здобутки, проблеми та перспективи: зб. тез доповідей наук.-практ. конф. (Херсон, 24 трав. 2005 р.). Херсон: ХЮІ НУВС, 2005. С. 49-51.
21. Проблеми державної системи екологічного моніторингу в Україні та шляхи їх подолання: аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/artides/1038/>
22. Профілактика злочинів: підручник / за заг. ред. О. М. Джузи. Київ: Атіка, 2011. 720 с.
23. Романко С. М. Теоретичні засади права на екологічну інформацію. Теорія і практика правознавства: електрон. наук. фахове вид. 2014. Вип. 2 (6). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_2_27
24. Becker G. Crime and Punishment: An Economic Approach. *Journal of Political Economy*. 1968. Vol. 76. No. 2. P. 169-217. с.
25. North, Douglass C. Institutions, institutional change and economic performance. *The Journal of Economic Perspectives*. Vol. 5. No. 1. (Winter, 1991). pp. 97-112. URL: http://kysq.org/docs/North_91_Institutions.pdf

